

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی :

توسعه گلخانه‌ها، راهکار حل سریع چالش آب و اشتغال کشور

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

□ نکات برجسته:

- ❖ برنامه توسعه گلخانه‌های کشور به مدت ۱۰ سال از سال ۹۵ تا پایان ۱۴۰۴ در دستور کار قرار گرفته است.
- ❖ توسعه کشت‌های گلخانه‌ای در کشور ایران یکی از مهمترین سیاست‌های افزایش بهره‌وری اقتصادی کشاورزی و مدیریت راهبردی آب است.
- ❖ متوسط توسعه طرح گلخانه در سه سال اخیر ۹۳ درصد بوده و تا حدودی از برنامه عقب هستیم. در این برنامه ایجاد ۴۸ هزار و ۳۵۵ هکتار در تمام استان‌های کشور احداث می‌شود و با احتساب سطح گلخانه‌های موجود در سال آغاز برنامه (۱۳۹۵) سطح گلخانه‌های کشور در مجموع به بیش از ۵۸ هزار هکتار می‌رسد که از این میزان، حدود ۳۸ هزار هکتار سبزی‌ها و میوه‌های گلخانه‌ای و حدود ۲۰ هزار هکتار گل و گیاهان زینتی و سایر محصولات خواهد بود.
- ❖ تا پایان مهر ماه سال ۱۳۸۹ حدود ۱۶ هزار هکتار سطح گلخانه‌ها در کشور داریم و از اول سال جاری تا پایان مهر ماه حدود ۱۶۷۰ هکتار احداث شد و برای سال ۱۳۹۸ طبق برنامه مصوب اقتصاد مقاومتی باید ۳۶۶۳ هکتار و طبق برنامه ابلاغی باید ۵۸۰۵ هکتار گلخانه در کشور احداث شود.
- ❖ میزان کنونی مجموع تولید به ۳ میلیون و ۸۰۰ صد هزار تن انواع محصولات سبزی و صیفی گلخانه‌ای کشور است که ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار تن آن صادرات می‌شود.
- ❖ گلخانه تا ۱۰ برابر نسبت به فضای باز، بهره‌وری بالاتری در زمینه آب دارد.
- ❖ در گلخانه‌های کشور بیش از ۱۶۰ هزار نفر به صورت مستقیم و ۲ تا ۳ برابر این میزان به صورت غیرمستقیم مشغول به کار هستند.
- ❖ با توجه به سطح ۱ میلیون و ۳۰۰ هزار هکتاری گلخانه‌ها در جهان، ایران فعلاً ۲ درصد سطح گلخانه‌ها را دار می‌باشد. ولی در سال گذشته (۱۳۹۷) با توسعه بیش از ۲۵۰۰ هکتاری گلخانه در ایران، رتبه اول توسعه را در جهان داشته است.

□ مقدمه و طرح مسئله

رشد سریع اقتصادی و فرهنگی، رشد جمعیت، محدودیت آب و خاک، نیاز جامعه به مواد غذایی، وجود بازارهای بزرگ مصرف و علاقه‌مندی به تولید محصولات خارج از فصل در سال‌های اخیر موجب توسعه کشت محصولات گلخانه‌ای شده است. در این بین تولید بیشتر و یافتن اراضی مستعد کشت و نیز استفاده بهینه از امکانات موجود برای افزایش بهره‌وری تولید از مهمترین اهدافی است که باید مورد توجه قرار گیرد. کشور ایران با داشتن تنوع اقلیمی، وجود خورشید درخشان، اراضی وسیع، نیروی انسانی در دسترس و نیروی کارگری ارزان، داشتن پیشینه کشاورزی و باغبانی و سایر مزیت‌ها جزو کشورهای رده اول در سطح زیرکشت و میزان تولید خیلی از

محصولات کشاورزی و به ویژه محصولات باغبانی بوده و هست. در هر حال به دلیل واقع شدن پهنه وسیعی از اراضی کشور در منطقه خشک و نیمه خشک و کمبود نزولات آسمانی و تبخیر سالیانه شدید که خشکسالی‌های سال‌های گذشته و بهره‌برداری‌های بی‌رویه از منابع آب‌های سطحی و زیرسطحی مزید بر علت شده است تا با همه مزیت‌های مذکور امکان افزایش سطح زیرکشت فراهم نشود. بنابر این می‌بایست از سیاستی اصولی در بخش کشاورزی یعنی افزایش تراکم بوته در واحد سطح، افزایش عملکرد و راندمان تولید در سطوح کمتر و افزایش بهره‌وری استفاده کرد.

با توجه به اهداف وزارت جهاد کشاورزی و برنامه‌های مصوب اقتصاد مقاومتی و برنامه‌های توسعه کشور که در راستای افزایش کمی و کیفی محصولات کشاورزی است با بهبود کارایی و صرفه‌جویی در مصرف آب و همچنین استفاده از شیوه‌های نوین تولید در محیط‌های کنترل شده گلخانه‌ای برای استفاده بهینه از منابع محدود آب کشور و زمینه‌سازی برای ایجاد اشتغال پایدار و ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی و زیربخش باغبانی کشور، طرح توسعه گلخانه‌های کشور طی برنامه مدون ۱۰ ساله تا افق سال ۱۴۰۴ تصویب و ابلاغ شده است. بر اساس این برنامه مقرر است که بخش اعظم کشت سبزی و صیفی قابل انتقال از فضای باز به محیط‌های کنترل شده هدایت گردند تا ضمن صرفه‌جویی مقادیر معتدله‌ای از منابع آبی کشور، زمینه آزادسازی اراضی کشاورزی و افزایش کمی و کیفی محصولات تولیدی نیز فراهم شود.

در همین راستا و برای تحلیل بیشتر نقش و اهمیت شیوه‌های نوین تولید در محیط‌های کنترل شده گلخانه‌ای برای استفاده بهینه از منابع محدود آب کشور و زمینه‌سازی برای ایجاد اشتغال پایدار و افزایش صادرات محصولات در جهت بهبود تراز تجاری بخش کشاورزی و ایجاد ارزش افزوده در این بخش، مصاحبه‌ای با آقای دکتر ولی ... بنی‌عامری، مجری طرح توسعه گلخانه‌های کشور در تاریخ ۹۸/۰۸/۲۶ انجام شد که مهمترین بخش‌های آن به شرح زیر ارائه می‌شود.

□ اهمیت توسعه گلخانه‌ها در کشور و برنامه ششم

کشور ایران دارای اقلیمی خشک و نیمه خشک بوده و آب برای تولید محصولات کشاورزی عامل تعیین کننده و مهمی محسوب می‌شود. کمبود آب در طی فصل رشد گیاهان اثرات چشمگیری در میزان تولید محصول به ویژه محصولات سبزی و صیفی دارد که اصولاً نیاز آبی بالایی داشته و در فصل گرم تولید می‌شوند.

با بررسی‌های کارشناسی به عمل آمده مشخص می‌شود که سطح اشغال شده زمین در فضای باز حدود ۱۰ برابر گلخانه‌ها و میزان مصرف آب به ازای تولید محصول (عملکرد در واحد سطح) حدود ۱۲ برابر بیشتر از فضای گلخانه‌ای بوده؛ در حالی که نسبت عملکرد سالانه کشت گلخانه‌ای حدود ۱۰ برابر کشت فضای آزاد است و با مدیریت صحیح رسیدن به ارقام بالاتر از آن نیز امکان‌پذیر است. با توجه به رشد جمعیت در ایران، سرانه منابع آب تجدید شونده سالانه که در سال ۱۳۳۵، ۷۰۰۰ متر مکعب بوده، در سال ۱۳۷۵ به ۲۰۰۰ متر مکعب کاهش یافته و پیش بینی می‌شود که تا سال ۱۴۰۰ به حدود ۸۰۰ متر مکعب کاهش یابد که پایین‌تر از مرز کم آبی (۱۰۰۰ متر مکعب) است.

با توجه به پایین بودن کیفیت و عدم یکنواختی محصولات تولیدی علاوه بر عدم امکان صادرات مناسب دارای ضایعات فراوان نیز می‌باشد ولیکن به منظور بهره‌وری مناسب از منابع آبی کشور و تولید محصول با کیفیت مناسب و قابل رقابت در بازارهای جهانی به اجرای طرح توسعه کشت گلخانه‌ای پرداختند. در همین راستا بررسی‌ها نشان می‌دهند توسعه کشت‌های گلخانه‌ای در کشور ایران یکی از مهمترین سیاست‌های افزایش بهره‌وری اقتصاد کشاورزی و مدیریت راهبردی آب است؛ به طوری که می‌توان با مصرف مقدار کمی از نهاده‌های تولید و آب به چندین برابر افزایش کمی و کیفی تولیدات دست یافت. یادآوری می‌شود از میزان ۴۸ هزار و ۳۵۵ هکتار توسعه گلخانه هم در برنامه ششم، مقدار ۳۱ هزار هکتار از اراضی زراعی که زیر پوشش کشت سبزی و صیفی بوده‌اند، آزاد خواهد شد.

□ طرح توسعه گلخانه‌های کشور

برنامه توسعه گلخانه‌های کشور به مدت ۱۰ سال از سال ۹۵ تا پایان ۱۴۰۴ در دستور کار قرار گرفته است. امسال در سال چهارم برنامه طرح توسعه گلخانه‌های کشور قرار داریم، متوسط توسعه طرح گلخانه در سه سال اخیر ۹۳ درصد بوده و تا حدودی از برنامه عقب هستیم که امیدواریم این مسئله جبران شود. در این برنامه ۴۸ هزار و ۳۵۵ هکتار گلخانه، در تمام استان‌های کشور احداث می‌شود و با احتساب سطح گلخانه‌های موجود در سال آغاز برنامه (۱۳۹۵) سطح گلخانه‌های کشور در مجموع به بیش از ۵۸ هزار هکتار می‌رسد که از این میزان، حدود ۳۸ هزار هکتار سبزی‌ها و میوه‌های گلخانه‌ای و حدود ۲۰ هزار هکتار گل و گیاهان زینتی و سایر محصولات خواهد بود.

برای تولید انواع محصولات گلخانه‌ای از جمله سبزی و صیفی، گل‌های شاخه بریده، گیاهچه‌ها، میوه‌های ریز و سایر محصولات مانند گیاهان دارویی، گیاهان فصلی و آپارتمانی، انواع میوه‌ها (از جمله انار، هلو، زردآلو و ...) و بذور هیبرید و ... ظرفیت وجود دارد.

میزان تولید محصولات گلخانه‌ای در پایان برنامه توسعه گلخانه‌ها (۱۴۰۴) به حدود ۲۱ میلیون تن افزایش خواهد یافت و با توجه به برآورد جمعیت سال ۱۴۰۴ در ایران (بیش از ۹۲ میلیون نفر) و در نظر گرفتن سرانه مصرف حدود ۱۲۸ کیلوگرم سبزی و صیفی، حدود ۱۰ میلیون تن امکان صادرات محصول باکیفیت خواهیم داشت. برای تربیت نیروی کار ماهر به تعداد ۲۰۰ هزار نفر تا پایان سال ۱۴۰۴ در قالب بیش از ۱۰۰ کانون یادگیری نیاز است.

□ سیاست‌های اصلی توسعه گلخانه‌ها

- ✓ هدایت کشت بخشی از سبزی و صیفی قابل انتقال از فضای باز به داخل محیط‌های کنترل شده گلخانه‌ای
- ✓ ایجاد واحدهای بزرگ و اقتصادی گلخانه‌ای با زنجیره کامل سورت و بسته‌بندی
- ✓ فراهم نمودن زمینه اشتغال پایدار به خصوص برای دانش‌آموختگان
- ✓ تولید محصولات باغی دارای مزیت اقتصادی در گلخانه (انگور، هلو، زرد آلو و ...)

- ✓ افزایش تولید نشاء، نهال و بذور هیبرید سبزی و صیفی در گلخانه
- ✓ انتقال دانش فنی و تکنولوژی مدرن جهانی و تقویت توان داخلی برای ارتقای کیفیت سازه‌ها، پوشش‌های گلخانه‌ای و تجهیزات جانبی
- ✓ توسعه صادرات در جهت بهبود تراز تجاری و هماهنگی برای ورود به بازارهای خارجی
- ✓ افزایش تولید محصول سالم و گواهی شده
- ✓ تقویت و تکمیل زنجیره‌های تامین نهاده‌ها و تولید محصولات کشاورزی
- ✓ ساماندهی بازار فروش، بورس محصولات گلخانه‌ای و برند سازی در بازارهای هدف

□ اهداف و مزایای کشت گلخانه‌ای

اهداف :

- ❖ مصرف بهینه از آب و ارتقای بهره‌وری و صرفه‌جویی در آب
- ❖ افزایش صادرات محصولات در جهت بهبود تراز تجاری

مزایا :

- بهینه نمودن استفاده از منابع تولید نظیر اقلیم، آب، مواد غذایی، سم و ...
- کاهش ریسک تولید و کنترل بهتر شرایط محیطی
- امکان زودرس نمودن محصول و تولید خارج از فصل
- افزایش ۱۰ تا ۱۲ برابری تولید گلخانه نسبت به فضای باز
- کاهش ۸ تا ۱۰ برابری مصرف آب نسبت به فضای باز
- کاهش ۱۰ تا ۱۵ برابری اشغال زمین نسبت به فضای باز
- عدم حساسیت در برابر کیفیت خاک زراعی
- کاهش میزان ضایعات محصول
- کاهش هزینه‌های تولید به ازای هر کیلوگرم محصول
- امکان تولید محصولات ارگانیک و سالم
- اشتغال‌زایی پایدار برای نیروهای انسانی
- افزایش کیفیت ماندگاری محصول پس از برداشت
- ایجاد گردش مالی دائمی در طول سال برای تولیدکننده
- آزاد سازی ۸ الی ۱۰ برابری اراضی زیر کشت فضای باز
- سودآوری و افزایش بازدهی اقتصادی نسبت به فضای باز

□ مساحت گلخانه‌های کشور

تا پایان مهر ماه سال ۱۳۸۹ حدود ۱۶ هزار هکتار سطح گلخانه‌های در کشور داریم و از اول سال جاری تا پایان مهر ماه حدود ۱۶۷۰ هکتار احداث شد و برای سال ۱۳۹۸ طبق برنامه مصوب اقتصاد مقاومتی باید ۳۶۶۳ هکتار و طبق برنامه ابلاغی باید ۵۸۰۵ هکتار گلخانه در کشور احداث شود.

استان‌های پیشرو در احداث گلخانه‌ها در کشور شامل: جنوب کرمان، تهران، اصفهان، یزد، مازندران، خوزستان، خراسان رضوی، آذربایجان شرقی و مرکزی می‌باشند.

□ میزان تولید، صادرات و ارزآوری محصولات گلخانه‌ای

در حال حاضر ۳ گروه محصول سبزی، میوه و گیاهان زینتی و در مجموع بالای ۱۰۰ تا ۱۵۰ محصول در فضای گلخانه تولید می‌شود. بدین ترتیب میزان کنونی مجموع تولید به ۳ میلیون و ۸۰۰ هزار تن انواع محصولات سبزی و صیفی گلخانه‌ای کشور می‌رسد که ۱ میلیون و ۲۰۰ هزار تن آن صادر می‌شود و طبق طرح توسعه در پایان برنامه میزان تولید محصولات گلخانه‌ای به ۲۲ میلیون تن می‌رسد که قرار است ۱۰ میلیون تن آن به بازارهای هدف صادر شود.

نگرش اقتصادی به بخش تولید محصولات گلخانه‌ای باهدف ارزآوری در حال انجام است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۰۴، این بخش ۱۲ میلیارد دلار ارزآوری داشته باشد.

هم اکنون ارزش صادرات محصولات گلخانه‌ای حدود ۵۰۰ میلیون دلار است و پیش‌بینی می‌شود این رقم امسال به یک میلیارد دلار برسد.

عمده کشورهای همسایه از جمله کردستان عراق، کشورهای آسیای میانه، روسیه، کشورهای حاشیه خلیج فارس و افغانستان از جمله مشتریان تولید محصولات گلخانه‌ای کشور هستند.

□ میزان صرفه‌جویی آب در کشت گلخانه‌ای

با توجه به اینکه توسعه واحدهای گلخانه در تمامی استان‌ها در حال انجام است و با توجه به بهره‌وری منابع آب، افزایش تولید و جلوگیری از تلفات و تبخیر آب و فرورنشست آب توسعه گلخانه‌ها در تمامی استان‌ها در دستور کار قرار گرفته است؛ چرا که به ازای تولید یک کیلوگرم محصول در فضای باز حداقل ۱۰ تا ۱۲ برابر فضای گلخانه آب مصرف می‌کند، ضمن آنکه بسته به منطقه حداقل ۸۰ تا ۹۰ درصد از تلفات آب جلوگیری می‌شود.

گلخانه تا ۱۰ برابر نسبت به فضای باز، بهره‌وری بالاتری در زمینه آب دارد. به عنوان مثال تولید یک کیلوگرم گوجه فرنگی در فضای باز ۲۵۰ لیتر آب مصرف می‌کند، در حالی که تولید این میزان گوجه فرنگی در فضای گلخانه تنها ۴۰ لیتر آب مصرف می‌کند و گاهی این رقم با استفاده از تکنولوژی‌های مربوط تا ۱۰ لیتر کاهش می‌یابد.

با اجرای طرح توسعه گلخانه‌ها در برنامه ۱۰ ساله (۱۳۹۵-۱۴۰۴) شاهد کاهش اثرات خشکسالی، بحران آب و در نتیجه جلوگیری از خسارات اقتصادی، تنش‌های اجتماعی، سیاسی و مخاطرات بهداشتی خواهیم بود و پیش‌بینی می‌شود بیش از ۴,۶ میلیارد مترمکعب در مصرف آب صرفه‌جویی شود.

□ اشتغالزایی در کشت گلخانه

در گلخانه‌های کشور بیش از ۱۶۰ هزار نفر به صورت مستقیم و ۲ تا ۳ برابر این میزان به صورت غیر مستقیم مشغول به کار هستند و با احداث ۱ هکتار گلخانه به طور متوسط بین ۱۲-۸ نفر اشتغال مستقیم و پایدار ایجاد می‌شود و به همین نسبت حدود دو برابر اشتغال غیر مستقیم ایجاد می‌شود.

□ امکانات و تسهیلات دولت برای احداث گلخانه‌ها

❖ تسهیل فرآیند صدور مجوزها

❖ از محل تبصره ۱۸ تسهیلات بانکی به اجرای این طرح‌ها پرداخت می‌شود و متقاضیان باید از طریق سامانه تسهیلات اعتباری - سی‌تا - برای دریافت این تسهیلات یارانه‌دار با سود ۷ درصد در مناطق کمتر برخوردار و ۹ درصد در مناطق برخوردار ثبت نام کنند. البته سقفی برای میزان تسهیلات در نظر گرفته نشده و بر اساس میزان تقاضا و سطح خواهد بود و ۲۰ درصد هزینه‌ها آورده خود متقاضی و مابقی نیز از طریق تسهیلات پرداخت می‌شود.

□ وضعیت ایران در صنعت گلخانه‌سازی

با توجه به سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی در حمایت از تولیدات داخلی و اهتمام شرکت‌های گلخانه ساز، در حال حاضر ایران نه تنها بخش اعظمی از نیاز سازه و تجهیزات گلخانه‌ای خود را تامین می‌کند بلکه به کشور-های آسیای میانه و همسایه‌ها نیز صادر می‌کند. طی پنج سال اخیر تحولی عظیم در گلخانه‌ها به ویژه مسائل سازه و تاسیسات اتفاق افتاده است به طوری که ۱۰۰ درصد سازه‌های گالوانیزه و فلزی در داخل تولید می‌شود و دیگر نیازی به واردات نداریم و خطوط کارخانه‌های ساخت سازه گلخانه‌های شیشه‌ای در کشور راه اندازی شده است و هم اکنون در حال ساخت آن هستیم.

□ رتبه ایران در کشت گلخانه‌ای و توسعه کشت گلخانه‌ای در جهان

با توجه به سطح ۱ میلیون و ۳۰۰ هزار هکتاری گلخانه‌ها در جهان، سهم ایران در سال ۹۷ به ۲ درصد رسیده است. اما در همین سال با توسعه بیش از ۲۵۰۰ هکتاری گلخانه در ایران، رتبه اول توسعه را در جهان داشته است.

□ موانع و مشکلات توسعه کشت گلخانه‌ها

- ضعف متقاضیان در تامین وثایق بانکی
- عدم توانایی در تامین سهم آورده شخصی متقاضیان
- کمبود نیروی متخصص و ماهر
- تحریم ظالمانه و مشکل مبادلات بانکی
- ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل و صادراتی

□ کلام آخر

کشت گلخانه‌ای به دلیل داشتن شرایط خاص از نظر شدت نور، دمای روزانه، دمای شبانه، میزان رطوبت نسبی هوا و رطوبت خاک برای تولید و پرورش تجاری گیاهان باکیفیت بالا و در تمام طول سال بسیار فضای بکری است و چون بیشتر کشاورزان و محصولات کشاورزی هرساله با مشکل سرمازدگی و یا خسارت‌های طبیعی دیگر مواجه می‌شوند با اجرای طرح کشت گلخانه‌ای در سطحی گسترده این خسارات نیز کنترل خواهد شد.

با توجه به نیاز روزافزون بازار، چه از نظر تولید گل و گیاهان زینتی و چه از نظر سبزیجات و صیفی‌جات خارج از فصل این روش تولید، امروزه به یکی از سودآورترین بخش‌های کشاورزی تبدیل شده است که البته سرمایه‌گذاری اولیه فراوانی را نیز طلب می‌کند. با توجه به سرمایه‌گذاری زیادی که در این زمینه صورت می‌گیرد فقدان مدیریت صحیح در احداث گلخانه، انتخاب مکان، نوع گلخانه و پوشش آن باعث عدم بهره‌وری مناسب از سرمایه و امکانات خواهد شد.

کشت گلخانه‌ای تأثیر بسزایی در افزایش تولید محصولات کشاورزی دارد. این امر در حالی است که تکنولوژی تولید محصولات گلخانه‌ای و توسعه واحدهای کشت گلخانه‌ای به افزایش بهره‌وری، رشد اقتصادی در محصولات کشاورزی، خوداتکایی و ایجاد اشتغال پایدار می‌انجامد. افزایش تولید در واحد سطح تا ۱۰ برابر هوای آزاد، تولید بیش از یک محصول در سال، افزایش کیفیت محصولات تولیدی (کنترل دقیق و بهتر آفات و بیماری‌ها با روش‌های بیولوژیکی و کاهش مصرف سموم) و صرفه‌جویی در مصرف آب از جمله مزایای کشت گلخانه‌ای است.